

RECENZIE

KUBÍK, Petr: *Rudé stíny. Sovětské válečné zločiny 1941 - 1945.* Praha, Mladá fronta, 2003, 123 s. (M. LACKO)

Hovoriť o sovietskych zločinoch pred rokom 1989 bolo kacírstvom, ktoré zaváňalo prinajmenej kriminálom. Maximálne sa mohli spomenúť isté „chyby“ ktorých sa sovietske vedenie dopustilo za Stalinovej éry. Vojnové obdobie ZSSR však u nás ostalo fakticky nedotknuté aj po roku 1989 a nebolo žiaduce vžitie mýty nijako narušať. Veď predsa „oslobodili“ našu krajinu z nacistickej poroby... Tak sa stalo, že v kolektívnej pamäti obyvateľov bývalého Československa ostal Sovietsky zväz zapísaný ako osloboditeľ a všetky vojnové zločiny – snáď len s výnimkou katynského priznaného v roku 1990 – boli prišité za golier Nemcom.

Kniha P. Kubíka môže preto na mnohých čitateľov už svojím názvom pôsobiť ako prehnane kritická. Je to však len prvý dojem, lebo po jej prečítaní si čitateľ uvedomí, čo všetko mu bolo zamlčované. V hodnotení oboch totalít panuje podnes silná asymetria najmä preto, že veľká časť našej populácie „komunistickú totalitu spoluvytvárala, čo bráni kritickému porovnaniu. Navyše, „poukaz na zločiny nacizmu často pôsobí ako exkulpačný mechanizmus vlastných zlyhaní“, píše v predhovore M. Janata. (s. 10) Platí to i na celospoločenskej úrovni: poukazom na nacistické zločiny chcel komunistický režim odvrátiť pozornosť od vlastných zločinov. Kubík sa chce preto, podľa vlastných slov, pokúsiť nastoliť symetriu v pohľade na obe zločinné ideológie, ktoré svet pocítil v 20. storočí – nacistickú a komunistickú.

V 1. kapitole nazvanej *Medzinárodné vojnové právo* načrtáva o.i. sovietsky postoj k tomuto právu, ktoré sa zaviazali rešpektovať všetky vtedajšie európske krajiny. ZSSR však dlhý čas považoval Haagske a Ženevské konvencie iba za buržoázny prežitok, ktorý nemá význam dodržiavať. Ako prvý z protivníkov pocítilo vojnovú anarchiu malé Fínsko a onedlho vojaci intervenčných armád.

Popisu sovietskej vojnovkej praxe je venovaná 2. kapitola *Sovietske vojnové zločiny*. „Nová morálka“, ktorú bolševici presadzovali po roku 1917, prinášala aj počas vojnového konfliktu svoje trpké plody v mnohých podobách: Obvyklou praxou sovietskych vojsk bola fyzická likvidácia zajatých a ranených nemeckých vojakov, často predtým kruto vyslychaných a mučených. (Bežnými pritom boli tie najbrutálnejšie formy mučenia ako odrezávanie častí tváre a tiel, rozbíjanie hláv, podrezávanie krkov a pod.) Dosť na to, že Kubík mohol na margo vojnového správania Sovietov konštatovať, že ich „prečiny proti zajatcom a raneným na východnom fronte roku 1941 i v nasledujúcich rokoch sú takého charakteru, že k nim nemožno nájsť nič podobného vo vojenských dejinách celej Európy posledných storočí.“ (s. 35) V ostrom rozpore so

všetkými vojnovými konvenciami bolo aj používanie zákerných bojových metód, ako napr. streľba od chrbta, prestieranie mŕtveho a následný útok, nerešpektovanie Červeného kríža (vraždy zdravotníkov, prepady sanitiek apod.). Snáď najkriekľavejším prípadom boli masakre vo Feodosii a Jevpatorii. Na prelome roku 1941/1942, potom, čo Sovieti nakrátko mestá obsadili, vyvliekli opití námorníci spolu s komandami NKVD z tunajších nemocníc desiatky ranených nemeckých vojakov, brutálne ich trýznili a nakoniec nechali na morskom pobreží zamrznúť. Prejavom barbarstva bolo nepochybne aj ničenie a úmyselné poškodzovanie nemeckých hrobov či cintorínov.

Iste, autor rátal s námetkou: „Veď Sovieti sa iba bránili, agresormi boli Nemci!“ – mohlo by sa povedať. Ani samotný fakt napadnutia však neoprávňuje napadnutého, aby používal zákerné bojové metódy, tým skôr, dodáva Kubík, že sa sám chystal napadnúť dotyčného protivníka!

Úplne nepochopiteľným však ostáva násilie sovietskej moci voči vlastným občanom. Tých totiž špeciálne komandá NKVD vraždili vo väzniciach pozdĺž celej západnej hranice ZSSR v júni a v júli 1941 po tisíckach. Keď nemeckí (a dodajme aj slovenskí) vojaci prekročili po 22. júni sovietsku hranicu, naskytl sa im strašný obraz – tisíce postrieľaných tiel na teritóriách miest, kde boli väznice – spomeňme aspoň Lvov, Tarnopol, Luck či Zločov. Aj tieto prípady sú v nemeckých prameňoch (a nielen tam) podrobne zdokumentované. Obzvlášť prominentných väzňov stihli enkávédisti pred ústupom mučiť spôsobom, ktorý by si nevedeli predstaviť ani súčasní tvorcovia hororových filmov. Tak napr. v Lvovskej väznici bol nájdený kňaz, ktorého sovietski kati pribili na stenu klincami, rozpárali mu brucho a na čelo vyrezali krížik. K nohám mu položili červené šatku s nápisom „Kristus ťa mal zachrániť!“ (s. 78)

Vrcholom sovietskej bezočivosti bolo, že všetky vyššie spomínané zločiny pripísali Nemcom. Tejto teórii uveril celý svet. Polstoročná jednostranná propaganda tak spôsobila, že takmer každý Európan vie, čo bol Osvienčim či Dachau, avšak okrem úzkeho okruhu historikov nik ani len netuší, že čo boli Kuropaty, Vinnica či Dobromil. Možno preto len súhlasiť s autorovými slovami, že „správanie na prvý pohľad v iných dejinných epochách neveriteľné sa vo vypátej atmosfére doby ujalo, tým skôr, že ZSSR sa stal hlavným víťazom svetového vojnového konfliktu a mohol si diktovať prakticky čo chcel. S čestnou výnimkou poľskej exilovej vlády (...) celý západný „demokratický“ svet celkom podľahol sovietskej klamnej propagande a často ju nekriticky po desaťročia preberal. I to patrí k temnému odkazu 20. storočia.“ (s. 73)

Samostatnou, a zvlášť pre našich historikov podnetnou kapitolou na zamyslenie je násilie partizánskych bánd. Prvé záškodnícke skupiny zložené z agentov NKVD vstupujú na scénu už krátko po vypuknutí vojny. Ich cieľom bolo uskutočňovať nielen diverziu (tu sa mohli opierať o skryté sklady zbraní rozsiate po celej krajine) ale najmä provokačné akcie. Napr. také, že špeciálne

oddiely NKVD v ukradnutých nemeckých uniformách už koncom roka 1941 rabovali a vypaľovali ukrajinské a bieloruské dediny, terorizovali ich obyvateľstvo. Mal sa tak splniť Stalinov príkaz, aby sa „medzi obyvateľstvom rozšíril názor, že Nemci vypaľujú dediny, aby potrestali partizánov.“ (s. 90) Následne po vypálení niekoľkých dedín v januári 1942 zvolalo moskovské vedenie medzinárodnú tlačovú konferenciu, kde tieto incidenty označilo za nemecké akcie. V závere kapitoly sa Kubík nepochybne oprávnené pýta, aké následky mohli mať všetky tieto sovietske bojové metódy na intervenčné vojská? Odpoveď nebude príliš zložitá – všetky vojnové normy sa zrútili a aj druhá bojujúca strana začala konať rovnako. Násilie plodí len násilie...

3. kapitola práce je venovaná vyšetrovaciemu oddeleniu Wehrmachtu – *Wehrmacht Untersuchungsstelle (WUST)*, o ktorého výsledky činnosti sa autor v knihe opiera. Na základe analýzy jeho činnosti a metód práce konštatuje, že prípady, ktoré zachytil sú „vieročné a nestranné“ (s.104)

K dobru autora treba pripísať aj to, že sa aspoň pokúsil o nazretie do slovenských archívnych prameňov, konkrétne v 4. kapitole. Vzhľadom na úzky okruh dokumentov, ktoré preskúmal, nemohol však vyvodzovať širšie závery. Otázne je však, prečo sa neoprel o dobové publikácie z produkcie Ministerstva národnej obrany, kde sú skúsenosti našich vojakov so sovietskymi zákernosťami takisto popisované. Povojnové spracovanie tejto otázky sa však nekonalo ale stále čaká na svojich autorov. Bolo by to osožné možno tým skôr, že sovietske „bojové“ metódy z východného frontu, aké spomína v knihe Kubík, sa onedlho (v rokoch 1944/1945) prenášali v zdokonalenej forme aj na Slovensko.

Sovietske impérium sa už síce rozsypalo, ale mýtus o jeho mierotvorných aktivitách ostal. Ovláda dokonca také demokratické štáty, akým je súčasné Nemecko. Autor, ktorý má preštudované desiatky titulov odborných či spomienkových prác nemeckej proveniencie s prekvapením konštatuje, že o sovietskych zločinoch takmer úplne mlčia. Na rozdiel od neho by som to však nepokladal až za taký veľký paradox. Práve nemeckí autori totiž veľmi úzkostlivo dbajú, aby na nich nepadlo podozrenie z „prepisovania“ dejín 2. sv. vojny. Všadeprítomné oko vplyvných židovských organizácií totiž bdie najmä nad Nemeckom. Nemci sa tak musia vyvarovať všetkého, čo by bolo možné pokladať za oživovanie antižidovských či militaristických tendencií. Tento strach (či opatrnosť) sa následne prenáša aj do historickej obce. V Nemecku by ste napr. nenašli historika, ktorý hlása tézu o tzv. preventívnej vojne, ktorú v posledných rokoch prijímajú aj mnohí českí, poľskí, ba i ukrajinskí historici. Oficiálna, politicky posvätená interpretácia zápasu zákerných Nemcov a mierumilovných, prepadaných Sovietov musí ostať dogmou na celom svete.

Voči knihe však možno mať niekoľko námietok. Tak v prvom rade z hľadiska heuristického je príliš zúžená na literatúru nemeckej proveniencie.

Autorovi tak unikli mimoriadne závažné diela, ktoré v posledných rokoch boli publikované napr. v Poľsku a ktoré priamo mapujú sovietske vojnové zločiny na tomto území (Musialove „*Rozstrzelać elementy kontrrewolucyjne!*” či publikáciu prameňov *Drogi smierci.*) V masových hrobách na západnej Ukrajine, ktoré po sebe zanechali ustupujúci boľševici, neboli len Ukrajinci, ale aj Poliaci, Bielorusi, či Litovci. (s. 68). Pri prepise z nemčiny sa autor takisto dopustil viacerých zakopnutí. Tak napr. lokalitu Lazka (s. 69) by ste nenašli na žiadnych mapách. Ide totiž o poľskú obec Lack, boľševikmi premenovanú na Salino, v ktorej soľných šachtách bolo nahádzaných asi tisíc mŕtvol politických väzňov. Mestečko Zolkiew síce jestvuje, ale v kontexte pôjde skôr o Zločov, v ktorom bolo podobne povrazených približne 700 osôb.

Hoci má kniha relatívne kompilačný charakter (jej podstatná časť je iba výťahom zo spisov WUST-u, doplneným občas o úryvky zo spomienok alebo autorove komentáre) , v situácii vyše polstoročného zatemnenia najnovších dejín môže plniť významnú poznávaciu funkciu. Treba len dúfať, že sa nájdu aj ďalší autori, ktorí budú mať odvahu poukázať aj na túto druhú, zamlčevanú stránku európskych i národných dejín. Opomínanie a zamlčovanie sovietskych vojnových zločinov predstavuje totiž „hanebný deficit historického výskumu“ a preto treba len dúfať, že českí a slovenskí historici svoj zameškaný výskum dohonia i v tomto smere.

*

FEDERMAYER, F.: *Rody starého Prešporka. Genealogický rozbor obyvateľstva a topologia mesta podľa súpisu z roku 1624.* Bratislava, Monáda ateliér, 2003, 368 s. (M. DUCHOŇ)

V poslednej dobe možno badať oživenie záujmu o dejiny nášho hlavného mesta. Dôstojné miesto medzi množstvom rôznych publikácií zaujala práca mladého slovenského historika, vysokoškolského pedagóga na Katedre archívniectva a pomocných vied historických na Filozofickej fakulte UK v Bratislave, Frederika Federmayera o rodoch a rodinách starej Bratislavy. Za smerodajný prameň svojej práce si vybral súpis mešťanov a obyvateľov mesta z roku 1624. Pri jeho genealogickom rozbere sa nedrží len obdobia prvej polovice 17. storočia, pri popise niektorých rodov a rodín sleduje ich vývoj často už od stredoveku, resp. od 16. až do prvej polovice 18. storočia. Práca fakticky zachytáva osudy bratislavských domov a ich obyvateľov od roku 1550 do roku 1750. Orientácia na 17. storočie nie je neopodstatnená. V tomto období ešte existovala v Bratislave štruktúra stredovekých parciel a domov, ktorá bola neskôr zmenená počas výstavby v 18. storočí.